

Scientific Support Plan for a Sustainable Development Policy
(SPSD II)

Part 1:
Sustainable production and consumption patterns

Samenvatting

Huishoudprofielen nader omschrijven
voor een efficiënter energiebeheer aan de vraagzijde

CP 50

Grégoire Wallenborn – CEDD/IGEAT – ULB
Catherine Rousseau, Hélène Aupaix – CRIOC
Karine Thollier, Pascal Simus – ICEDD

Research contract n°CP/50
Augustus 2006

CRIOC

Centre de Recherche et d'Information
des Organisations de Consommateurs

1. Inleiding. Het energieverbruik van de gezinnen doen afnemen: willen de gezinnen daaraan meewerken?

Het doel van de studie bestaat erin de capaciteit van de Belgische gezinnen om hun energieverbruik thuis terug te schroeven in te schatten. Dit streefdoel past binnen het kader van de verplichtingen die voortvloeien uit het Kyoto-protocol aangezien ongeveer 80% van de potentiële oorzaken van de opwarming van het klimaat verband houden met de verbranding van fossiele brandstoffen (via de uitstoot van CO₂). Het belang van het protocol van Kyoto ligt evenwel in het dwingende karakter en bijgevolg in de mobilisatie van middelen en mensen die het op gang moet kunnen brengen. Maar zijn de Belgische gezinnen bereid om daaraan mee te werken? Hoe staan zij daartegenover en hoe is het gesteld met hun gedrag vandaag de dag? Zijn ze in staat om hun gedrag bij te sturen? En de andere actoren op de woningmarkt, zoals de architecten, aannemers en verwarmingsinstallateurs, zijn zij erop voorzien om op een eventuele vraag van de consumenten in die zin in te spelen? Dat zijn de sleutelvragen waarop de studie een antwoord geeft.

België is één van de landen van Europa waar het totale energieverbruik per inwoner het hoogst is. Het lijkt er bovendien op dat de energieconsumptie voor verwarmingsdoeleinden ook hoog ligt in vergelijking met de buurlanden. De verwarming van gebouwen (tertiaire inbegrepen) was de grootste oorzaak van uitstoot van broeikasgas in België in 2003 (21,8%) en vertoont een stijging met 14,3% in verhouding tot 1993. Dat is de op één na sterkste stijging, na die van het transport. Daarom zijn de gezinnen een belangrijke doelgroep voor de maatregelen ter ontwikkeling van het in de hand houden van de vraag naar energie.

Om de politieke hulpmiddelen in werking te stellen bedient de overheid zich vaak impliciet van een relatief eenvoudige en vanzelfsprekend lijkende aanpak: iedereen kan gedrag onder controle houden, maar het zijn de industriëlen die betere producten op de markt moeten brengen. Deze meest voorkomende benadering is in feite gegrondvest in de micro-economische theorie die de vorming van de voorkeur van de consumenten beschrijft op basis van de fictie dat het individu rationeel handelt op een perfecte markt om zijn voldoening of het persoonlijke gebruik te maximaliseren. Deze economische benadering komt ernstig in de problemen wanneer ze aan de werkelijke consumptiegewoonten getoetst wordt. Om de dynamiek van de consumptie te begrijpen, moet niet alleen rekening gehouden worden met de kleine foutjes aan de markt en met de barrières, maar moet ook afstand genomen worden van het economische model voor een goed begrip van: 1) de kloof die gaapt tussen wat de consumenten zeggen en wat ze doen; 2) de praktijken en de manier waarop de voorwerpen die energie verbruiken aangewend worden; en 3) de verscheidenheid en de veelheid aan consumptieprofielen.

2. De uitgangspunten van de studie

In een voorgaande studie over duurzame consumptie (CP17) hebben wij aangetoond dat het aannemen van milieuvriendelijke gedragspatronen het resultaat is van een ingewikkelde dynamiek, die verschilt van persoon tot persoon en in functie van de consumptiesector en de omstandigheden. Wij hadden opgemerkt dat heel weinig mensen consumptiekeuzes maken om het milieu te beschermen: in het beste geval nemen geïnterviewden criteria in verband met milieubescherming mee in overweging als ze een keuze maken voor één uit vele opties die aan hun hoofdmotieven beantwoorden. Het rationele karakter van de consumentenkeuzes moet altijd gesitueerd worden, d.w.z. geplaatst worden in de context van dwangmatigheden die hun theoretische mogelijkheden om te handelen beperken. Vanuit die optiek lijken de informatiemiddelen op zich

ontoereikend en enkel afdoende als ze andere initiatieven (zoals financiële hulp, reglementen, enz.) ondersteunen.

Wij hebben willen nagaan of die resultaten ook toepasbaar zijn op het gebied van het energieverbruik van de gezinnen en een methodologie willen ontwikkelen om de gangbare praktijken op dat gebied vandaag in België te begrijpen. Ons streefdoel bestond erin de dynamiek aan te tonen in de houding en de gedragspatronen van de Belgische bevolking als het om hun huishoudelijk energieverbruik gaat, de logica van acties in verhouding tot de gerealiseerde energiebesparingen te begrijpen en de graad van gevoeligheid te meten voor verschillende bestaande instrumenten die aangewend worden om energiebesparingen aan te moedigen. De centrale gedachte van de studie was om de bevolking in groepen op te delen in functie van de gevoeligheid voor die verschillende beleidsinstrumenten. Is er onderscheid vast te stellen tussen sociale groepen op het gebied van het energieverbruik? Hoe en door wie wordt de informatie over de energiebesparingen aangepast? Welke factoren zijn bepalend voor het besparen van energie volgens de verschillende sociale groepen? Wie heeft zijn verwarmingsinstallatie of huisisolatie aangepast en om welke redenen? Wie maakt gebruik van de premies?

Aan het begin van de studie hebben wij de hypothese geopperd dat de manier waarop mensen hun woning bewonen een passende invalshoek voor de analyse kan zijn. De manieren van wonen kunnen immers a priori teruggebracht worden tot enerzijds verschillende manieren om energie te verbruiken en anderzijds de manier waarop gereageerd wordt op argumenten en stimuli om energie te besparen. Op die basis hebben wij een typologie met zes profielen (zie §5 verder) opgemaakt. Dit interessante resultaat kon echter niet bevestigd worden want er is gebleken dat de energieconsumptie van een gezin in de verschillende sectoren (te weten verwarming, elektriciteit, sanitair warm water) en subsectoren (de verschillende diensten die door de elektriciteit verstrekt worden) op verschillende manieren verandert. Bijgevolg moeten de energiebesparingen verschillend benaderd worden in functie van de sector en kunnen ze niet simpelweg gekoppeld worden aan de manier waarop een gezin zijn woning bewoont.

3. De factoren die het energieverbruik thuis bepalen

Aangezien ons studieobject de energieconsumptie van de Belgische gezinnen thuis was (exclusief transport dus), is de basiseenheid van de studie het gezin in het kader van zijn woning, en wij hebben alle variabelen onder de loep genomen die het energieverbruik van het gezin in België zouden kunnen beïnvloeden. Ons theoretisch model omvat alle relaties die het meest bepalend lijken te zijn voor de energieconsumptie thuis. Centraal vinden we het gezin en zijn woning, gezien vanuit het energieoogpunt, t.t.z. met enerzijds wat het *kader* uitmaakt (het verwarmingssysteem, de omvang van de woning, de aanwezige elektrische apparaten) en anderzijds wat de *sfeer* bepaalt (gewoonten en gedrag op het vlak van energieverbruik, de manier waarop in de verschillende kamers gewoond wordt, de relaties tussen de personen waaruit het gezin bestaat).

De relaties die een gezin kan hebben met deze kader- en sfeerelementen zijn wat wij de *actieve variabelen* noemen want het zijn deze factoren die rechtstreeks het energieverbruik van het gezin bepalen en waarop het gezin a priori kan ingrijpen om het energieverbruik terug te schroeven. De relaties die een onrechtstreekse invloed op het energieverbruik hebben, worden *situatievariabelen* genoemd. Die variabelen zijn: de sociodemografische kenmerken, de houdingen en cognitieve hulpbronnen, de kenmerken van de woning en de apparaten, het aanbod van producten die het kader van de woning kunnen veranderen en het energieaanbod. In ons model worden deze factoren voorgesteld als van buitenaf opgelegde factoren of nog als het *gegeven* van de situatie. Maar het spreekt vanzelf dat deze variabelen kunnen evolueren: denk maar aan de kenmerken van de woning en de apparaten, het comfortpeil of het feit dat het gezin eigenaar wordt. De beleidsinstrumenten

nemen in ons model een bijzondere plaats in vanwege de analyse die we ervan willen maken. Deze instrumenten werken niet rechtstreeks in op de kenmerken en de gedragingen van de gezinnen, maar eerder op bepaalde houdingen en voorstellingen alsook op de marktopportunities. We zullen kort dieper ingaan op de verschillende situatievariabelen: die waarmee rekening moet worden gehouden om te begrijpen hoe en waarom de gezinnen energie verbruiken.

Sociodemografische kenmerken

Het is het inkomen dat investeringen mogelijk maakt, zowel voor de energieverbruiker als voor de energiebespaarders. De samenstelling van het gezin geeft aan welke types relaties binnen het gezin mogelijk aanwezig zijn. De scholingsgraad duidt onder andere op de graad van bekwaamheid om verschillende aspecten van de energiebesparing te begrijpen. Het beroep verwijst naar een geheel van culturele bronnen, maar vooral naar een inkomen. Scholingsgraad en beroep hebben zeker een invloed op de toegang tot informatie. Het feit dat iemand eigenaar of huurder is, is vanzelfsprekend bepalend om de gedragingen (zoals investeren of niet investeren) te begrijpen. De evolutie van de gezinsstructuren (scheidingen en wijzigende samenstellingen) heeft ook een invloed op de energieconsumptie. De evolutie van het gemiddelde aantal personen per gezin gaat sinds het midden van de 20ste eeuw in constant dalende lijn. En het is een feit dat een gezin van een alleenstaande ongeveer 20% meer energie verbruikt dan een gezin met 2 personen. De andere sociodemografische variabelen zeggen iets meer over het maatschappelijk erbij horen (met onder andere het geslacht) van de leden van het gezin, de voeling met de andere generaties en met de geschiedenis, de houding ten overstaan van verandering en transformaties.

Houdingen en voorstellingen

De verbruiksgoederen moeten vanuit diverse opzichten geanalyseerd worden: functionaliteit (verstreckte diensten, routines) of symboliek (plaats van de bezitter in de maatschappij, esthetiek). De houdingen kunnen algemeen zijn (bezorgdheid om het milieu of de toekomst) of specifiek (ten overstaan van de verschillende energieverbruikende activiteiten). De voorstellingen kunnen betrekking hebben op sociale normen (comfort, zich onderscheiden van de anderen of erbij horen), op gedragingen (ervaren efficiëntie van de actie) of op het middel om een beslissing te evalueren (kosten/batenanalyse).

Kenmerken van de betrokken woning en van de uitrustingen

Met het oog op het energieverbruik wordt een woning gekenmerkt door de omvang (volume, oppervlakte, isolatie) en door de uitrustingen (verwarmingsketel, brandstof, elektrische apparaten).

Het woningenpark in België is oud, weinig of niet geïsoleerd, wat de gezinnen voor aanzienlijke technische isoleerproblemen plaatst, die dan weer grote investeringen vergen. In vergelijking met de andere landen van de Europese Unie met een vergelijkbaar klimaat heeft België nog ruimte voor vooruitgang in het isoleren van de woningen, onder andere op het vlak van het isoleren van de daken en de vloer. In 1999, bijvoorbeeld, hadden maar 14% van de woningen isolatie in de vloer en maar 43% een geïsoleerd dak (gegevens van Eurostat). De hiervoor genoemde cijfers geven overigens alleen het aantal woningen met isolatie, maar hebben het daarbij niet over voldoende geïsoleerde woningen. De studie SENSIVV (CSTC, 1999), die handelde over 200 woningen, stelt bovendien dat ongeveer 90% van de nieuwe constructies niet voldoen aan de isolatienormen, die hier nochtans lager liggen dan in de andere landen en lager liggen dan het economische optimum.

Marktopportunities

Deze omvatten: de beschikbaarheid van de verschillende technologieën, de absolute en relatieve kostprijs ervan, de toegang tot de informatie en de beschikbaarheid van krediet. Merk op dat de prijs van de stookolie (de belangrijkste energiebron voor de Belgen) hier van de laagste in Europa is. De taksen op de energie (hoofdzakelijk de BTW) dragen niet bij aan een betere zichtbaarheid van de milieu-impact van de fossiele energiebronnen. Het stookolieverbruik in absolute cijfers lijkt niet sterk te variëren volgens de inkomens van de gezinnen: we stellen daarentegen wel een lichte stijging van het gasverbruik vast naarmate het inkomen lager ligt; en een heel duidelijk verband tussen inkomen en energieverbruik als het om elektriciteit gaat. Nochtans, als we kijken naar het aandeel van deze uitgaven in het gezinsbudget, dan vertegenwoordigt zelfs de elektriciteit een kleiner aandeel in het budget van de gezinnen met een beter toereikend inkomen.

Beleidsinstrumenten

Traditioneel onderscheiden we vier categorieën van beleidsinstrumenten: economische, reglementaire, socioculturele, fysieke (waaronder de ruimtelijke ordening). In onze benadering hebben we twee categorieën in beschouwing genomen: 1) de instrumenten die beogen het kader van de gezinswoning te veranderen: premies, normen, etiketten, labels; 2) de instrumenten die beogen de houdingen en voorstellingen te veranderen om nieuwe gedragspatronen en praktijken ingang te doen vinden.

We hebben een lijst opgemaakt van meer dan 40 maatregelen die de overheid in België getroffen of voorzien heeft om een rationeler energiegebruik door de gezinnen te stimuleren. Deze lijst - die niet volledig is - geeft een overzicht van de soorten maatregelen waaraan de verschillende regeringsniveaus de voorkeur geven. In België werden tal van instrumenten ontwikkeld om het energieverbruik in de hand te houden, door actoren op verschillende bevoegdheidsniveaus. Deze instrumenten werden met andere landen vergeleken en uit die vergelijking blijkt dat België een evenwichtig pakket van uiteenlopende instrumenten ontwikkeld heeft.

Bij de analyse stellen we vast dat het beoogde publiek vooral het "grote publiek" is, dat men onder andere via grootschalige informatiecampagnes probeert te bereiken, alsook de eigenaars die bereid zijn om te investeren in meer energiezuinige apparaten en structuren. Er zijn maar weinig begeleidende maatregelen: er wordt veel gemikt op de "spontaneïteit" van de gezinnen en de aanwezigheid van een sterke motivering om energie te besparen. Een beleid voor het onder controle houden van de energie moet dus erin slagen om tegelijk rekening te houden met de lage inkomens (energiebudget in verhouding zwaar, weinig vermogen om te investeren) en de hoge inkomens (energie weinig belangrijk in het budget, maar groot vermogen om te investeren).

4. Methodologie: de verschillende stappen van het onderzoek

Om goed alle mogelijkheden te dekken die de gezinnen hebben om hun energieverbruik onder controle te houden, hebben wij ernaar gestreefd om een analyse te maken van hun houdingen, voorstellingen, gedrag en praktijken in verband met energie in het algemeen en in verband met energiebesparing in het bijzonder. Wij hebben daarom diverse methoden uit diverse disciplines toegepast om zo heen en terug te kunnen schakelen tussen kwalitatieve benaderingen en de kwantitatieve vragenlijst. Hierna volgt een overzicht van de verschillende stappen van ons onderzoek.

Focusgroepen

Om te beginnen hebben we *focusgroepen* (discussiegroepen) georganiseerd die het mogelijk maken om tegenstellingen vast te stellen tussen de houdingen van de geïnterviewden en profielen van bevolkingsgroepen af te leiden. Het organiseren van discussiegroepen maakt het ontdekken van een maximum aan verschillende logica's mogelijk. Door technieken van gedachtenassociatie, spontane evocaties, conceptvergelijkingen en te becommentariëren materiaal te gebruiken, biedt de groepsdiscussie de mogelijkheid om in ruime zin de percepties van de deelnemers over het bestudeerde onderwerp te verkennen. Het doel van de groepen is niet om een consensus te bereiken over elk idee of voorstel, maar wel om de diversiteit aan aanwezige meningen en de manier waarop deze in het dagelijkse leven vertaald worden vrij aan bod te laten komen.

Wij hebben 4 discussiegroepen georganiseerd in Brussel in december 2004 en januari 2005. Elke groep bestond uit 8 personen van 25 à 60 jaar oud en heeft zich gebogen over een welbepaald thema:

Groep 1: problemen rond verwarming en investeringen in de sector van verwarming en/of isolatie

Groep 2: gedragingen op het gebied van huishoudelijke energiebesparingen en potentiële mogelijkheden voor het aannemen van rationeel energieconsumptiegedrag.

Groep 3: motivering van de consumenten die rationeel energieconsumptiegedrag hebben aangenomen.

Groep 4: problemen rond verwarming en investeringen in de sector van verwarming en/of isolatie. De deelnemers hier waren allemaal eigenaars van minstens één woning die ze verhuren (eigenaars/verhuurders).

Diepgaande gesprekken ter plekke

We hebben 7 gezinnen bezocht in februari en maart 2005 om ze vragen te stellen over hun percepties en praktijken in verband met energiebesparing. Het interessante aan zulke bezoeken aan huis bestaat erin dat, naast het verzamelen van algemene en specifieke inzichten in hun woonmilieu en hun energievoorziening, hun manier van energie verbruiken ook beter begrepen wordt. Zodoende hebben wij, na een half geleid gesprek, een rondgang in de woning gemaakt met de betrokken persoon of personen en daarbij een lijst overlopen van ingrepen waardoor er energie bespaard zou kunnen worden.

De kwantitatieve enquête

Na de twee vorige stappen hebben wij hypothesen geformuleerd om op basis daarvan de vragenlijst voor de kwantitatieve enquête te kunnen opmaken. Deze enquête werd afgenomen via de telefoon van 1.000 personen, woonachtig in België en 18 jaar of ouder, gebaseerd op de telefoongidsen. Ze vond plaats tijdens de zomer van 2005. De samenstelling van de steekproef gebeurde aselect en gecorrigeerd; de steekproef werd bijgesteld in functie van de locatie, het geslacht en de sociale groep. De resultaten hebben de gepaste statistische bewerkingen (χ^2 , foutmarge) ondergaan. De maximale totale foutmarge op de steekproef bedraagt 3,1%.

Elk gegeven werd geanalyseerd in functie van de locatie (provincie), taalkenmerken, het geslacht, de leeftijdsgroep, de grootte en de samenstelling van het gezin, het type woonmilieu (CIM), de grootte van de woning (aantal bewoonbare kamers), de ouderdom van de woning, het statuut van de bewoner (eigenaar of huurder), het feit of de woning door de bewoners werd gebouwd of niet, de sociale groep (lage, gemiddelde, hoge), het statuut inzake de aankopen (hoofdverantwoordelijke voor de aankopen of niet), het type schoolopleiding (wetenschappelijk of niet), de temperatuur in de woonkamer in de winter, het aangegeven bedrag van de facturen voor elektriciteit en verwarming.

We hebben ook een typologie gemaakt op basis van de methode van de dynamische zwermen van Diday en een segmentering volgens de Belson-index vervolledigt de kruissorteringen. Een globale analyse en transversale analyses werden uitgevoerd: volgens het statuut van de bewoner, de sociale groep, de regio, de leeftijdsgroep.

Diepgaande gesprekken

Na deze peiling hebben wij een reeks individuele diepgaande gesprekken gevoerd om bepaalde resultaten van de kwantitatieve enquête te kunnen interpreteren.

Gesprekken met de tussenpersonen

De gezinnen zijn niet alleen om hun energieverbruik te regelen. Ze moeten met architecten en aannemers werken als ze een woning bouwen of renoveren, en met verwarmingsinstallateurs als ze een nieuwe verwarmingsketel plaatsen, en met verkopers als ze een elektrisch huishoudapparaat willen kopen, enzovoort. Wij hebben 21 personen van diverse strekking geïnterviewd tijdens de maanden oktober en november 2005. Het doel van deze interviews was tweeledig:

via een reeks interviews snel informatie verzamelen over de praktijken en de specifieke druk op verschillende actoren die op de ene of andere manier tussenkomen in het onder controle houden van het energieverbruik thuis;

voorstellen uitlokken waarmee de gezinnen hun vermogen om hun energieverbruik onder controle te houden kunnen vergroten. De interessantste voorstellen werden daarna besproken tijdens een rondetafelconferentie in december 2005.

5. Enkele resultaten van de rondvraag onder de gezinnen

Het eindrapport bevat een groot aantal resultaten van de enquête, en onder andere het kwantitatieve luik. We vermelden hier ook enkele algemene resultaten van onze enquête, maar vermelden bijvoorbeeld niet de analyse die tegenstellingen tussen verschillende categorieën van sociale groepen aantoont.

Algemene resultaten

Energie blijft een natuurkundige grootheid waar het grote publiek weinig van begrijpt. Ze wordt enkel zichtbaar door de verschillende toepassingen zoals verwarming, verlichting, werking van elektrische huishoudapparaten, ...

Heel vaak kunnen de mensen niet zeggen hoeveel energie ze gebruiken, niet globaal, noch per type (gas, stookolie, elektriciteit...), noch per type aanwending (verwarming, verlichting enz.). Ze zijn niet in staat om zelfs maar bij benadering een kwantitatieve raming te geven, noch in m³ of in kWh. De meeste mensen zijn evenmin in staat om een raming te geven van de maandelijkse of jaarlijkse kostprijs van hun energieverbruik thuis.

Algemeen genomen bestaat er niet echt ÉÉN logica voor energiegebruik of ÉÉN logica voor energiebesparing. De logica's worden eerder duidelijk per sector huishoudelijke activiteit: verlichting, verwarming, eten bereiden, de was doen... In elk van deze sectoren maken de mensen keuzes en nemen ze gedragspatronen aan in functie van criteria en dwangmatigheden, waarbij energie besparen of financiële besparingen realiseren vaak minder doorslaggevend zijn dan andere persoonlijke criteria.

Houdingen en gedragspatronen

Dankzij de focusgroepen konden 6 duidelijk verschillende profielen omschreven worden op grond van hoe ze denken over hun woning, hetgeen op zijn beurt verband houdt met de manier waarop ze denken over energie, hun interesse voor bepaalde beleidsinstrumenten, de betekenis die ze toekennen aan energiebesparingen, het gebruik van de verlichtingsmogelijkheden. De 6 profielen zijn de volgende: beheer, gezelligheid, nestgevoel, demonstratie, accessoires, transit. Elke individu kan onder verschillende profielen ondergebracht worden, maar vaak is een van deze profielen dominant.

De analyse per segment heeft aangetoond dat de sociodemografische criteria sterkere verklarende factoren zijn voor het spaargedrag dan de houdingscriteria. Deze laatste spelen mee, zij het complementair, in het verklaren van de min of meer spaarzame gedragspatronen. De "positieve" houdingen (tegenover het milieu, de impact van de eigen activiteit) zijn geen indicatoren voor het overgaan tot ingrijpen, maar we zien meer positieve ingesteldheid bij diegenen die ingrepen doen. De negatieve houdingen (tegenover dure energie, technologische vooruitgang, moeilijkheid om energiebesparing onder controle te houden) lijken geen invloed te hebben op het gedrag in de ene of de andere richting. Wie tot handelen overgaan, vinden de besparingen zinvoller dan de andere.

Maar het streven naar financiële besparingen is ook geen dominante motivatie. Bijvoorbeeld: de besparingen die gerealiseerd worden na een investering worden niet beschouwd als financiële besparingen maar als een traag terugverdienen van de investering. De redenen waarom energiebesparend gedrag wordt aangenomen, zijn heel uiteenlopend. Ze verschillen van persoon tot persoon, maar ook voor eenzelfde persoon volgens de consumptiesectoren en/of de types gedrag. Zo zien we verschillende logica's met betrekking tot de investeringen en de dagelijkse gedragspatronen. De mensen zijn van mening dat de besparingen meer het resultaat zijn van investeringen dan van het dagelijkse gedragspatroon. Zij die investeringen hebben gedaan, denken dat ze gedaan hebben wat nodig is om energie te besparen en zoeken nauwelijks naar mogelijke energiebesparende veranderingen in hun gedrag.

De kwalitatieve benadering onderstreept de invloed van de opvoeding op deze twee gedragstypes. Gedragwijzigingen in verband met energie treden ook op na "breuken" in de relatie, na "bewustwording" enzovoort, bijvoorbeeld door de achteruitgang van de financiële situatie na jobverlies.

Verwarming

Volgens onze steekproef zijn de meeste woningen (83%) uitgerust met een centrale verwarming op aardgas (57%) of stookolie (40%). Elektriciteit wordt maar zelden gebruikt als hoofdbron voor de verwarming. Bepaalde mensen zijn ook niet in staat om de kenmerken van hun centrale verwarming (type energiebron, type verwarmingsketel...) te omschrijven.

De meerderheid van de mensen die investeringen hebben gedaan, zijn inwonende eigenaars. Deze investeringen hangen over het algemeen af van het welzijnspeil dat deze mensen betrachten, maar ook van de staat van de woning (te renoveren woning, nieuwbouw, enz.). Op dit moment spelen de premies geen trekkersrol: ze worden maar weinig aangevraagd als er geïnvesteerd wordt want ze zijn ofwel niet gekend of de mensen weten niet tot welke instantie ze zich moeten wenden.

Heel veel mensen verklaren bereid te zijn om energieverbruik dat ze nutteloos of overbodig vinden te vermijden (door de thermostaat lager te zetten 's nachts of als men de woning verlaat...). Het blijkt aan de andere kant moeilijker te zijn om hen gedragspatronen te doen aannemen die een invloed hebben op hun comfort of op hun gewoonten. Meer nog: één persoon in een gezin zal nooit alleen het verbruik voor verwarming kunnen regelen. Dat vergt een consensus binnen het gezin. De temperatuur in de woning is een bron van twist in

de helft van de gezinnen. Dit conflict wordt over het algemeen geregeld door de temperatuur af te stemmen op de meest koudegevoelige persoon.

De meest geopperde motivatie voor het (doen) uitvoeren van werken die verband houden met de energieconsumptie is het vergroten van het comfort. Het blijkt dat de maatregelen voor infrastructuurverbetering (verwarming en isolatie), waardoor hetzelfde comfort (lees: dezelfde warmte) genoten zal kunnen worden met minder energieverbruik, gemakkelijker aanvaard zullen worden dan sensibilisatiecampagnes die de mensen willen aanmoedigen om de temperatuur (bijv. via de thermostaat) te verlagen.

Elektriciteit

De algemene trend is dat het elektriciteitsverbruik in de Belgische gezinnen toeneemt. Dat is onder andere te verklaren aan de hand van het grotere aantal apparaten dat de gezinnen bezitten en door het frequentere gebruik van die apparaten. Sommige apparaten vinden we bij de meeste gezinnen terug: koelkast, TV, wasmachine, microgolfoven. Andere zien we bij minder gezinnen: diepvriezer, pc, elektrisch kookfornuis, droogkast, vaatwasser, en tal van kleine toestellen. Over het algemeen hebben de gezinnen maximum één apparaat van elk type, behalve voor TV en pc: de gezinnen die één van deze apparaten hebben, hebben er doorgaans meer dan één van.

We kunnen vaststellen dat er voor het elektriciteitsverbruik niet één enkele en homogene dynamiek bestaat, noch dat er een coherente elektriciteitsbesparende dynamiek bestaat, en dat het elektriciteitsverbruik enkel begrepen kan worden vanuit de verschillende sectoren van activiteit (verlichting, keuken, schoonmaak, vrije tijd, enz.). Dat komt tot uiting binnen een gezin: mensen zullen bijvoorbeeld opletten dat toestellen in waakstand worden uitgezet, maar ze zullen anderzijds wel een energievervlindende halogeenverlichting gebruiken. Dat komt ook tot uiting voor een gegeven sector in verschillende gezinnen. Zo verklaren de meeste mensen dat ze de verlichting uitdoen in kamers waar niemand is, en dat komt volgens hen overeen met het vermijden van een vorm van verspilling. Maar heel veel mensen verklaren ook dat ze verlichting gebruiken om "een sfeer te scheppen" (d.w.z. animatie, leven, ruimte, warmte, intimiteit, zachtheid).

In tegenstelling tot de besparingen op verwarming, waarvoor een consensus vereist is, kan één persoon alleen beslissen om de lichten uit te doen of het gebruik van de verlichting in het gezin te beperken, want er staat een minder vitaal belang op het spel dan wanneer het om de verwarming gaat. Wat de elektrische huishoudapparaten betreft, vinden maar heel weinig mensen dat het mogelijk is om enkel de apparaten te kopen en te gebruiken die ze echt nodig hebben. Er zijn er ook maar heel weinig die van plan zijn om de apparaten op een andere manier te gaan gebruiken. Er zijn er daarentegen wel veel die vinden dat het gemakkelijker is om apparaten te kopen die beter presteren op het vlak van energierendement.

Beleidsopties en maatregelen

Bepaalde remmen op de investeringen zijn duidelijk zichtbaar: reden voor het betrekken van de woning, voorziene verblijfsduur, overschatting van de staat van de isolatie van de eigen woning, bron van advies (installateur voor de verwarming, geen voor de isolatie), stappen om informatie in te winnen, de premies niet kennen, de premies niet gebruiken.

De maatregelen waarvan de gezinnen beweren dat ze het meest stimulerend zijn, variëren volgens de groepen, maar er is een algemene consensus over wat de mensen ertoe zou aanzetten om beter op het energieverbruik te letten: meer reglementering, betere visualisering van het energieverbruik en van de impact daarvan op het milieu, een hoge energieprijzen en gepersonaliseerd advies.

6. Rondvraag bij de betrokken tussenpersonen

Om ons onderzoek te vervolledigen hebben we een ontmoeting gehad met diverse personen die bevoorrechte waarnemers zijn of op een terrein actief zijn waar energiebesparingen thuis een rol spelen: architectuur, verwarming, bouw, overheid, vormingswerkers, energieconsulenten, enzovoort.

De meeste respondenten noemen de slechte isolatie van het bestaande woningenpark als de reden voor het relatief hoge energieverbruik in de Belgische woningen. Wat de nieuwe woningen betreft zijn de meningen meer verdeeld: sommige geïnterviewden vinden dat ze nog altijd slecht geïsoleerd zijn, andere vinden dat er een gunstige evolutie is. Maar iedereen is het erover eens dat het probleem ligt in het toezicht op de toepassing van de normen. Meer nog: de betrokken professionals blijken te weinig bekwaam te zijn. De respondenten zijn over het algemeen voorstanders van begeleidende maatregelen, zoals het programma "construire avec l'énergie" (bouwen met energie, vert.) dat gelanceerd wordt door het Waalse Gewest.

De respondenten die niet hebben kunnen nadenken over de algemene problematiek van de huishoudelijke (over)consumptie van energie, hebben als eerste reflex om grote informatiecampagnes (via TV-spots, enzovoort) voor te stellen. Maar wie de vraag al bestudeerd hebben, merken op dat de sensibilisatiecampagnes in de grote media behoorlijk inefficiënt zijn omdat ze kortstondig zijn en snel vervliegen.

De premies worden vaak gezien als een goed communicatiemiddel, maar met slechts een matige relatieve efficiëntie met het oog op energiebesparingen. Er wordt het huidige premiestelsel ook verweten dat het te ver uiteen gespreid is (waardoor er aanzienlijk wat tijd nodig om ze bijeen te brengen) en dat het niet stabiel is (met nieuwe premies van jaar tot jaar afhankelijk van de beschikbare budgetten).

De gesprekken met bepaalde professionals hebben bevestigd hoe belangrijk zij zijn voor de energieconsumptie van de gezinnen en voor de (goede of soms slechte) gewoonten die de gezinnen aannemen. Daaruit blijkt dat de traditie van advies vragen aan de aannemer of verwarmingsinstallateur nog altijd geldt en dat de rol van energieconsulent voor de gezinnen nog ingevuld moet worden. Er is echter een sterk afwachtende houding merkbaar op dat vlak.

7. Conclusies en aanbevelingen: hoe krijgen we een energiecultuur?

Er is vandaag de dag geen cultuur van beheersing van de energieconsumptie in België. Dat hebben wij kunnen zien in de kwalitatieve en kwantitatieve rondvragen bij de gezinnen. We hebben het ook vastgesteld bij de professionals die op de ene of andere manier iets te maken hebben met het huishoudelijke energieverbruik. En wij hebben het kunnen bevestigen tijdens de rondetafelconferentie die bestemd was om over deze vragen te discussiëren.

Vanuit het oogpunt van de gezinnen wordt de energie bedeed in een reeks gebaren die niet bedoeld zijn om energie te besparen, maar om een pakket diensten te leveren. Dit dienstenpakket is niet uniform: het wordt over het algemeen niet begrepen in de categorie van de energie (tenzij men de mensen ondervraagt). Bepaalde gezinnen hebben de gewoonte aangenomen (onder andere via de opvoeding) om op te letten bij bepaalde toepassingen, maar over de praktijken die energie verbruiken wordt door iedereen verschillend gedacht. Natuurlijk weten de gezinnen wel dat energie een prijskaartje heeft en dat het energieverbruik een milieuprobleem is. Maar "energie" is een abstract begrip omdat het niet gemakkelijk geassocieerd wordt met de vele daden die mensen stellen en die energieverbruik meebrengen.

Van hun kant zijn de verschillende beroepsverenigingen die in de bouw van het woningkader tussenkomen (zoals architecten, algemene aannemers, verwarmingsinstallateurs...) vandaag de dag weinig gevoelig voor het probleem van het in de hand houden van de energieconsumptie. En bepaalde werkmethoden, die traditioneel worden overgeërfd, lijken nog altijd zwaar mee te spelen in België.

In verband met de aanbevelingen kan men zich de volgende vragen stellen: "Is het absoluut noodzakelijk om in termen van energie te spreken om de praktijken te kunnen beïnvloeden? Of is het beter de opdeling van de praktijken te respecteren?" Wij denken dat de twee nodig zijn, maar dan wel in de juiste volgorde, vertrekkend van de praktijken. De eerste stap daarbij zou die van de begeleidingspolitiek kunnen zijn, van beleidsopties die zich aanpassen aan de vele verschillende gevallen, zowel bij de gezinnen als bij de professionals.

De resultaten van onze enquête tonen aan dat de mensen sterk geïnteresseerd zijn in een gratis audit. Ze zouden ergens willen dat iemand hen bij hen thuis komt uitleggen wat energieverbruik is en hoe ze dat verbruik zouden kunnen terugschroeven. Aangezien elk gezin en elk huis anders is, lijkt het normaal van hulp te vragen voor elk specifiek individueel geval. Maar de audits moeten (financieel of door een regelmatig buurtcontact) wel begeleid worden. Daarenboven is elke particulier die werken bij hem thuis wil uitvoeren, vandaag de dag snel ontredderd: het is namelijk zeer moeilijk om betrouwbare informatie te vinden (zowel voor de gezinnen als voor de professionals). In elk stadium van het proces, vanaf het concept (bouw of renovatie) tot de controle, ontbreekt het aan een professionele begeleiding. Er is in dat verband vraag naar het in het leven roepen van een nieuw beroep, onder andere in het kader van de Europese richtlijn over de EPG (Energieprestatie van de Gebouwen): de energieconsulent.

De beleidsmaatregelen moeten beter op de doelgroep afgestemd worden. Vandaag de dag is het zo dat de financiële stimuli te beperkt zijn om een echte aanzet tot grote ingrepen te geven. Bankleningen tegen een lage rente voor renovatiewerken die de energieconsumptie in gebouwen terugschroeven zouden een goed idee kunnen zijn, maar we moeten ook niet vergeten dat er vele gevallen zijn voor wie deze maatregel niet zal werken, nl. de huurders en de eigenaars die krap bij kas zitten. De eigenaars-verhuurders aanspreken is bijzonder moeilijk omdat zij het meestal niet zijn die de energiefacturen betalen, maar de huurders. Er zou wel effect bereikt kunnen worden bij die groep door de EPG te koppelen aan de onroerende voorheffing, wat alle eigenaars zou raken en meer gewicht zou geven aan de EPG. De sociale woningen moeten in dat verband bijzondere aandacht krijgen.

In een tweede fase, wanneer iemand iets gedaan heeft om energie te besparen, is het mogelijk om die aanpassingen te gebruiken om van de energie een belangrijke zaak te maken en om dan bijvoorbeeld zin te geven aan het Kyoto-protocol. De twee fasen volgen niet chronologisch, maar logisch: zoveel mogelijk weten over de gewoonten van de mensen (audits) om ze vervolgens te tonen wat het verband is tussen hun handelwijze en het milieu. Op straffe van de mensen de schuld te geven (t.t.z. ze machteloos te maken), mag men niet uitgaan van de essentiële vragen die de consumptie van niet-hernieuwbare energieën oproept zonder vooraf een algemeen beleid te ontwikkelen dat hulp en begeleiding biedt die rekening houdt met de vele uiteenlopende gewoonten.

De verschillende klimaatplannen van de gewesten rekening voor een deel op de gezinnen om de doelstellingen van Kyoto te realiseren, maar het ontbreekt duidelijk aan politieke wil om dat ook duidelijk aan de gezinnen te zeggen en vooral om ze de middelen te verstrekken om die doelstellingen te halen. Van de verschillende onderzochte maatregelen was het reglementeren de optie die het beste potentiële resultaat bood en waarvoor de mensen beweerden het meest gevoelig te zijn. Algemeen hebben wij vastgesteld dat de mensen voorstander zijn van een politieke tussenkomst als die de last eerlijk verdeeld, of m.a.w. voor iedereen op dezelfde manier geldt.

België bevindt zich momenteel op een strategisch punt als het gaat om het onder controle houden van de vraag naar energie: de Europese richtlijn betreffende de energieprestatie van gebouwen zal België verplichten om enkele van zijn tekortkomingen op dat vlak weg te werken. Die verbetering lijkt wel degelijk nodig: met een hoge levensstandaard en een oud woningenpark, alsook een reeds behoorlijk lange opwarmingsperiode, loopt België in de kijker als "energieverspiller" in Europa. De tradities die nog altijd toegepast worden onder de professionals hebben bijgedragen aan een bewustwording die nu wel reëel blijkt aan te slaan, zij het met vertraging op bepaalde van onze buurlanden.

Om deze kans te grijpen is het echter noodzakelijk dat de overheid maatregelen treft die ingrijpend en vooral onderling samenhangend zijn. De nieuwe reglementeringen zullen begeleiding vereisen om bij de professionals ingeburgerd te geraken. Er zal ook informatie nodig zijn om de instrumenten bekend te maken die ter beschikking van de gezinnen worden gesteld om hun energieverbruik onder controle te houden. En tot slot is het belangrijk dat er manieren worden gevonden om de elektriciteit (en de energie in het algemeen) meer zichtbaar te maken en om daarvoor een *pool* met bevoegdheid op het gebied van energieadvies in het leven te roepen.